

DAGENS FRÅGOR

Den 9 maj 1946.

Affären Rosenblad. »Fallet Rosenblad» satte mer än något annat sinnena i rörelse i april. Den aktion, som värnpliktiga med vissa anknytningar till Norrskensflamman satte igång och som kommunisterna sedan gjorde till sin, ledde i första omgången inte till det resultat, som aktionärerna åstundade. Regeringen ställde sig, med stöd av J. K:s utredning, bakom den angripne och mötte i interpellationsdebatten den 10 april inte någon hårdare motvind, även om en del av pressen utanför kommunisternas led samt ett par riksdagsmän från andra partier ställde sig kritiska till regeringens ståndaktighet. Fallet gick sedan över i sin andra fas, då överbefälhavaren fullföljde *sin* aktion; dennes förtroende för general Rosenblad hade »allvarligt rubbats», visserligen inte i avseende på R:s pålitlighet som svensk befälhavare men med hänsyn till de uppgifter i Dagspostfrågan, som denne lämnat och som delvis visat sig oriktiga. Utan att allt blivit offentligt bekant vad som passerade dagarna efter den 10 april lät emellertid general Rosenblad efter cirka en vecka meddela statsministern att han hade för avsikt att begära sitt entledigande. Tidpunkten för avgången är inte känd, och t. v. tjänstgör generalen fortfarande på sin stab i Boden.

Detta fall har många moment av intresse.

Allra först fäster man sig vid att kommunisterna nu dubba sig till riddare för svenskheten och i denna nya roll tack vare de utrikespolitiska konjunkturerna tillkämpat sig en plats högt i solen. För några år sedan piskade en liknande vind mot dem, som nu mot tysk-sympatisörer eller nazister. Man behöver inte i och för sig i detta sammanhang diskutera vilken hållning som de svenska kommunisterna kunna tänkas ha intagit för det fall att Sverige råkat i konflikt österut. Man behöver överhuvud inte insinuera något. Det är i detta samband tillräckligt att fastslå att kommunisterna andligen stått det nya Ryssland lika nära som Dagspostmän stått det exnya Tyskland. Och även om kommunisterna i andra länder — bortsett från Baltikum — inte verkat för anslutning till Sovjetunionen ha de dock varit mjukast i ryggen när det gällt att lämna unionen allehanda politiska eller andra koncessioner. Kommunisterna äro därför inte de rätta männen att vara demokratiens eller den omutliga självständighetens storordigaste väktare i efterkrigstidens Sverige.

I fallet Rosenblad har den kommunistiska aktionen tagit sikte på dennes förmenta tyskvänlighet och därur konkluderade opålitlighet. De vittnesmål, som J. K. hopsamlat i sin tryckta utredning, äro tillräckligt talande för att debatten om tillförlitlighet eller otillförlitlighet

kan avbrytas. Allt tyder på att general Rosenblad tillhör den typ av lojala ämbetsmän, som alltid förhärskat i vårt land och som trots sympatier eller antipatier obrottsligt skulle lyda konungens befallning. Särskilt vad de akademiska vittnena doc. Hedenius och fil. kand. Liljedahl anfört om sina erfarenheter från general Rosenblads kommandering i Värmland under den för Sverige kritiska våren 1940 gör varje tvivel överflödigt. Vad statsministern i debatten av egen erfarenhet yttrade om R:s person var ytterligare ett vägande vittnesmål i denna del av affären.

Det bör ges ett erkännande åt statsministern för den oräddhet, varmed han nu liksom ibland tidigare ställt sitt breda bröst i gluggen när angrepp riktats mot underlydande ämbetsmän, även när han förstått att han inte fångat någon popularitet genom detta sitt försvar. Statsministern hävdade statsmaktens auktoritet med all den kurage, som tarvas i dylika situationer. Naturligtvis hade dock regeringen i denna sin stronghet ett eget intresse att bevaka, eftersom den a priori kan antas vilja försvara de utnämningar som tillkommit på socialdemokratiska statsråds föredragning.

Statsrådet Sköld har, efter interpellationsdebatten, kastat fram tanken på ett särskilt förfarande för att vid den mångomtalade utrensningen skilja agnarna från vetet. Man nödgas dock framhålla, att några objektiva normer aldrig uppställts för vad som enligt regeringens eller lagstiftarnas mening varit att betrakta som diskvalificerande. Den ene anför en diskriminerande omständighet, den andre en annan o. s. v., alla med högljudda anspråk på att ha funnit något ogensägligt. Hur förhatlig nazismen i idé och praktik än ter sig och tett sig alltsedan dess rätta natur avklätts alla pådöljande höljen, måste det ur rättsäkerhetens synpunkt vara vådligt att straffa utan lag. Det fanns tillfällen under kriget, då regeringen kunde ha dekretat eller med riksdagen lagfäst vissa rekvisit, som skulle ha medgivit avsättning eller suspension av ämbets- och tjänstemän och efter vilka dessa haft att rätta sig. Särskilt efter den förutvarande överbefälhavaren general Thörnells framställning om förbud för militärer att vara medlemmar av ytterlighetspartier och efter den Hasselrotska utredningen, vari liknande förbud föreslogs för polisen, hade regeringen ett direkt tillfälle — låt vara alldeles för sent — att fastslå vissa principer som grundvillkor för förtroende för de offentliga befolkningshavarna. Som bekant avvisade statsministern och samlingsregeringens majoritet denna tanke. Hur en sådan förbuds-lagstiftning skulle ha utformats kunde bli föremål för delade meningar. Tvivelsutan skulle den dock ha kunnat ges en sådan innebörd att ämbets- och tjänstemännen aldrig behövt svävat i tvivelsmål om andemeningen. I stället sade regeringen, att den ville tillämpa diskretionärt förfarande. Detta kan dock inte bli ett rättesnöre för den allmänna opinionen, och det kan ännu mindre undgå att uppfattas som ett godtyckligt maktgripande. Mot en rättslig reglering av frågan om befattningshavares rätt till utrikespolitiska engagemang eller ställningstaganden har talat — särskilt har statsministern anfört det — att de värsta och farligaste skulle veta att kringgå en lagstift-

nings bud och därigenom klara sig undan samhällets reaktion. Givetvis har denna invändning åtskilligt av sakligt värde. Men den är inte överbevisande. Hade laga föreskrifter uppställts, måste det ha blivit lättare för statsmakten att nå även dessa eller att ha en rättsgrund för deras kontrollerande. Nu förhåller det sig helt enkelt så, att ingen vet vilka förhållanden som rubriceras som så belastande att en utrensning är berättigad. Vissa grupper äro på en gång åklagare och domare utan andra rättsregler än dem som de själva ställt upp som naturliga. Och dessa självtagna rättsregler äro hos många starkt färgade av de utrikespolitiska maktförskjutningarna.

Det är därför inte en dag för tidigt, att det av statsrådet Sköld lancerade uppslaget med ett objektivt provningssätt närmare utformats. En provningsnämnd har tillsatts med justitierådet Arthur Lindhagen som ordförande. Men med tanke på att ingripanden av politiska skäl mot ämbets- och tjänstemän stå i strid mot den i grundlagen uttryckta rättsåskådningen bör regeringen bringa denna fråga inför riksdagen.

Men låt oss återgå till fallet Rosenblad. Hur höjd över varje tvivel general Rosenblads svenskhet än är, ligger det dock enligt vår mening i sakens natur, att en aktieteckning i Dagsposten — vilken tidning skulle ha samma redaktör som Nationell Tidning, vars ostentativa partitagande i kriget för Tyskland måste ha varit en vaken officer bekant — så sent som hösten 1941 vittnade om dåligt omdöme. Varje ämbetsman, och inte minst en högre officer som kunde kommenderas på den mest utsatta post, borde ha haft fullt klart för sig, att Sveriges intressen kunde komma att kollidera med den makts Dagsposten gjort till sin favorit. Varje officer borde ha varit mån om att ha inte ens skenet av en misstanke mot sig.

Denna aktieteckning då skulle dock ej i och för sig ha varit så graverande, att den motiverat en oförvitlig och patriotisk officers nödtvungna tillbakaträdande flera år efter det att han överlätit dessa aktier. Det som försvårat general Rosenblads sak är hans egna utsagor efteråt. Det må finnas förklaringar till att han efteråt lämnat oriktiga uppgifter. Det kan dock inte bestridas, att dessa utsagor ingivit föreställningen att han inte uppträtt med den öppenhet inför överbefälhavaren och andra myndigheter, som kräves av en ämbetsman på en hög och ansvarsfull post. Svensk opinion har alltid varit ytterligt känslig och kritisk, när en man i denna ställning lämnat oriktiga besked om sig själv, även om det varit fråga om oväsentligare ting än denna gång. Denna känsliga misstänksamhet har, omvänt sett, varit intet annat än ett uttryck för den stora tilliten till vår ämbetsmannavärld. Denna reaktion, som inte har något med kommunisternas kampanj att skaffa, är därför sund och det går inte i längden att negligera den.

Under affärens sista fas ställde överbefälhavaren sig själv i förgrunden. Det kan starkt sättas ifråga, om general Jung behövde välja så demonstrativa former för sitt framträdande. Han gav affären en personlig tillspetsning. Han satte av allt att döma sin ställning på spel och måste ha varit beredd på att ta konsekvenserna, om ingri-

pandet blivit utan resultat. Framför allt kan det diskuteras, om det stämmer väl överens med svenskt skick och bruk att en chefsämbetsman offentligt gör sitt förtroende till en underordnad lika ovillkorligt som regeringens förtroende till denne. På ett mycket oförtydligt sätt lät general Jung dessutom ge till känna att relationerna mellan honom och Kanslihuset ej äro särdeles intima; hade förbindelserna varit livligare och mera familjära skulle hans vädjanden till offentligheten inte gärna behövt förekomma, i varje fall inte på detta osedvanliga vis.

Trots allt detta är det likväl inte svårt att både förstå och erkänna general Jungs handlingssätt. Det är ostridigt att general Rosenblad inte uppträtt inför sin militäre överordnade med den öppenhet, som denne med rätta kunde fordra. Det är likaledes ostridigt att general Jung under hela kriget, även innan han blivit överbefälhavare, konsekvent hävdade att officersskåren bort avhålla sig från på hela försvarets ställning tillbakaverkande engagemang i storkriget; detta skall räknas general Jung till stor förtjänst. Det är förklarligt, att J. K:s obegripliga strykande av general Jungs misstroendeförklaring ur uttalandet om general Rosenblad — samtidigt som andra uttalanden utan jämförlig betydelse intogos in extenso — föranlett den ovanliga formen för ingripandet. Ingen betvivlar, att överbefälhavaren handlade såsom han gjorde av omtanke om försvaret och dess framtida förankring i folkets förtroende. Och härvidlag har det — oavsett formen för framträdandet — varit en värdefull vinst för försvaret att överbefälhavaren inte betraktat det som sin uppgift att inför offentligheten skydda underordnade utan i stället ansett sitt ansvar kräva att han även inför regeringen och allmänheten öppet fullföljde den anti-Dagspostpolitik som han från början slagit in på.

Det har sagts att regeringen efter interpellationsdebatten från sina egna blivit utsatt för mycken kritik och stark press. Särskilt i Stockholm lär arbetaropinionen ha vänt sig mot regeringen och statsministern. Om regeringens »uppgörelse» med general Rosenblad en vecka efter debatten äger denna bakgrund, kan regeringens fasthet inte särskilt höjas till skyarna. Snarare har man då fått ett belägg för att opinionsstormarnas styrka och organiserande kan bli avgörande för utrensningen, trots allt vad som säges i motsatt riktning.

I statsministerns kommuniké en vecka efter debatten hette det, att general Rosenblad tillkännagivit redan dagen efter debatten sin avsikt att under den närmaste tiden begära sitt entledigande. Vid sådant förhållande frågar man sig, varför inte detta omedelbart meddelades överbefälhavaren. Om så skett, skulle denne saknat varje förnuftigt skäl att ett par dagar senare gå in till regeringen med en framställning, där general Rosenblads avskedande så uppseendeväckande påkallades. Denna uppenbart bristande omedelbara kontakt mellan regeringen och överbefälhavaren ställer hela denna sak i blixtbelysning.

Allt som allt kan det sägas, att affären Rosenblad inte varit ägnad att rubba förtroendet till det högre militärbefällets lojalitet under kriget. Att affären ändock kommer att leda till ett chefsombyte för Övre Norrlands trupper beror på omständigheter, som ligga på ett annat förtroendeplan, som general Rosenblad själv efteråt varit vållande

till, som förvärrats genom J. K:s ensidiga uteslutningsmetod och som tillspetsats genom spänningen mellan de bägge kraftkarlarna Jung och Sköld.

Bokproduktionen 1945. 1944 var ett rekordår för svensk bokproduktion, men enligt vad redaktör Yngve Hedvall meddelat torde dess siffra — ungefär 4,000 böcker — uppnås eller överträffas under 1945. Hans förra året försynt uttalade maning att för kommande år, om vars ekonomiska utveckling vi ingenting veta, söka åstadkomma en begränsning har sålunda inte haft någon påföljd för 1945.

Det skall genast framhållas, att de höga siffrorna för de senaste åren i någon mån bero på ett säreget, för oss glädjande förhållande. Sverige har nämligen på visst sätt övertagit det berömda Tauchnitz-förlagets roll att förmedla billiga engelska böcker inte bara till den inhemska marknaden utan även till den internationella, sedan det nämnda förlaget av kända skäl inte längre härutinnan kunnat fortsätta sin verksamhet. Förlaget Continental i Stockholm har under kriget utgivit en rad mycket uppskattade s. k. »Zephyr-books», som tillsammans bilda ett standardbibliotek goda engelska böcker (hittills omkring 75 nummer). Bland de utgivna böckerna äro Moderna amerikanska författare (Hemingway, Steinbeck, Bromfield, Ferber m. fl.), Moderna engelska författare (Maugham, Morgan, Hilton, Huxley m.fl.), Klassiska engelska författare (Shakespeare, Dickens, Austin, Brontë m. fl.) och Detektivromaner (Sayers, Crofts, Queen, Buchan m. fl.) representerade. Även ett par förträffliga antologier ha utgivits under året: »The Zephyr book of American verse» och »The Zephyr book of English verse». Dessutom har Ljus' förlag utgivit en del engelska författare i original i en serie, kallad »English library» (hittills 35 nummer) och detektivromaner, »Ljus' crime library». Förlaget Bermann-Fischer har å sin sida tryckt och utgivit en rad tyskspråkiga författare, som varit förbjudna i Tyskland, t. ex. Thomas Mann och Stefan Zweig. Den väldiga tyska bokproduktionens lamsläende har för övrigt lett till det anmärkningsvärda resultatet att Schweiz blivit ett bokexporterande land och under ett par tre år fördubblat sin produktion. Främst produceras för export teknisk och vetenskaplig litteratur, men man söker även tillfredsställa efterfrågan på konst- och skönlitteratur. Schweizarna ha också börjat utge ett par av sina stora i mönstergilla standardupplagor. Nobelpristagaren Carl Spittellers samlade verk utkommer sålunda i 11 band och den världsbekante, banbrytande schweiziske sociologen Johann Jakob Bachofen i tio band. Av naturliga skäl — främst språkliga — kunna vi naturligtvis aldrig tänka oss en dylik insats på den internationella bokmarknaden, men de ansatser till en vidgning av vår marknad, som faktiskt skett genom ovannämnda förlags verksamhet, har i detta sammanhang synts böra föras på tal. För övrigt, skulle det vara otänkbart att i framtiden svenska förlag övertog rollen att förmedla svenska böcker i översättning till den internationella publiken? Det förefaller som om Selma Lagerlöf lika lätt skulle kunna utges från Stockholm som

från Berlin och att vi för den internationella vetenskapliga publiken skulle kunna ombestyras av en standardupplaga av Linnés skrifter, som förr eller senare torde bli nödvändig.

Det är skönlitteraturen som kvantitativt dominerar även 1945. Julkatalogen upptog 166 romaner och novellböcker, en siffra som överträffar 1944 års (157) men icke når upp till 1935 års (177). Bland de svenska originalen märkas ett par stora succéer, Frans G. Bengtssons »Röde Orm», andra delen, som på en månad gick ut i 75,000 exemplar, och Alice Lyttkens »Nya stjärnor tändas», tredje delen av hennes kulturhistoriska familjekrönika. Det är i förbigående anmärkt, påfallande att publikens smak än en gång vänt sig och tagit den historiska romanen till nåder igen — både bland de svenska originalen och översättningarna finns flera representanter för genren. Bland årets romaner blevo dessutom Olle Hedbergs »Den felande länken» och Sigfrid Siwertz' »Förtroenden» stora publikframgångar, mycken uppmärksamhet tilldrog sig också Fritz Thoréns »Kärlek», Eva Bergs »Klarnande april», Arvid Brenners »Vintervägen» och Irja Browallius' »Eldvakt». — För de svenska prosaböckerna hänvisas i övrigt till rektor Ehnmarks översikt i föregående häfte av denna tidskrift. — Av äldre lyriker tilldrogo sig Harry Martinsson med sin »Passad» och Gunnar Ekelöf med sin »Non serviam» kritikens synnerliga aktning och den läsande allmänhetens bevägenhet. Glömmas bör icke heller Karl Vennbergs »Tideräkning» och Arne Nymans »Till en flyende»; båda böckerna tillhöra dem som man har att även för framtiden räkna med.

Antalet översättningar har minskats under år 1945, till omkring 200 mot ett tiotal fler föregående år. Det är självklart att översättningarna från engelska alltjämt dominera, ungefär samma antal — 125 — som föregående år. Översättningarna från franska ha något ökat, 15 mot 10. De tyska ha minskats från 12 till 10, och i övrigt äro Danmark, Norge, Holland, Spanien, Sydamerika med flera länder representerade.

En litteraturart, som uppvisar en markant stegring, är ungdomsböckerna. De utgöra för året omkring 250 mot 210 föregående år. Det finns säkerligen åtskilliga orsaker härtill, men djupast sett måste det bero på ett stegrad intresse för läsning hos det uppväxande släktet. De goda tiderna och den rikliga penningtillgången har nog inte betydtt så mycket, då priserna äro så låga, att de knappast kunna spela någon större roll i budgeten — 2 à 3 kronor i medeltal eller ett par biografbiljetter för bok. Säkerligen är det därför icke fråga om en konjunkturföreteelse utan ett bevis för att boken vunnit terräng även bland den svenska ungdomen, ett glädjande led i den svenska bokens frammarsch, varom siades i föregående års översikt i denna tidskrift.

Liksom 1944 kan man 1945 konstatera ett ljumt intresse för krigsböckerna både hos allmänheten och förlagen. Böcker om världskriget och förhållandena i de krigförande länderna efter dess slut efterfrågades och såldes enligt uppgift mycket litet, och dessa böcker voro för övrigt inte många. Ett par starkt framträdande avvikelser från denna iakttagelse äro dock att anteckna. Folke Bernadottes »Inför slutet» blev en svindlande succé med över 100,000 exemplar på kort tid

sålda, och stor uppskattning och efterfrågan rönt även Birger Dahlerus' »Sista försöket». Av naturliga skäl mottogs också skildringarna av Danmarks och Norges befrielse med sympati och värme. Tiden har nu kommit att ge en sammanfattande vetenskapligt grundad översikt över krigets förhistoria och förlopp. Av »Kriget 1939—45», utgivet av Utrikespolitiska institutet i Stockholm och författat av en stab nordiska fackmän, har under året första delen utkommit, behandlande »Nazismens segerår». Inalles skall verket omfatta fyra delar, av vilka den sista skall ha formen av en uppslagsbok.

I övrigt är inte mycket att anteckna. Till de glädjande företeelserna i 1945 års bokproduktion hör bl. a. den nya editionen av Viktor Rydbergs skrifter och att ytterligare ett band av Selma Lagerlöfs »Från skilda tider» utkommit. Ett förnämligt verk, både vad innehåll och utstyrelse beträffar, som glädde många bokvänner, var den samling bibliofila uppsatser, som utgavos av Viktor Johansson med titel »Bokvandringar», och den länge efterlysta omarbetade upplagan av Gunnar Jeansons och Julius Rabes »Musiken genom tiderna» kom också under året.

Bror Olsson.

Dansk kulturpolitik under flyktingtiden i Sverige. Hösten 1943 nåddes Sverige av den stora flyktingströmmen från Danmark. Den ökade efter hand, och vid tiden strax före världskrigets slut utgjorde de danska flyktingarnas antal hos oss c:a 18,000. Var själva flykten till Sverige ett äventyr, väntade sedan en tillvaro i grannlandet med de mest problematiska framtidsperspektiv. Att svårigheterna likväl löstes på ett sätt, som i stort sett tillfredsställt danskarna, därom vittnar den redogörelse för deras vistelse i Sverige under världskrigets sista fas, vilken nyligen utkommit i form av en trehundra-sidig, rikt illustrerad magnifik volym.¹ Skildringen spänner över hela flyktinglivet. Här skall emellertid uppmärksamheten endast riktas på den målmedvetna kulturpolitik — mestadels okänd för svensk publik — som danskarna under flyktingtiden bedrev i vårt land.

Känt är, att tusenden av både danska och andra flyktingar tillfört vårt folkhushåll värdefulla nyttigheter t. ex. som skogs-, jordbruks- och industriarbetare. De danska flyktingskontingenterna inrymde emellertid också ett stort antal intellektuella samt ungdomar i skolåldern. För den administration, som danskarna nästan omedelbart började improvisera på svensk mark, blev det en angelägen uppgift att i samarbete med de svenska myndigheterna försöka att sätta de vuxna intellektuella i nyttigt arbete. På ett annat sätt låg saken till be- träffande barnen i skolpliktig ålder och de ungdomar, som påbörjat men vid flykten nödgats avbryta sin högre eller fackliga utbildning. Man sökte härvid lägga utbildningen så att den skulle underlätta

¹ *Per Møller og Knud Secher: De danske Flygtninge i Sverige. Gyldendalske boghandel, Nordisk forlag 1945.*

för de unga att kunna vid hemkomsten fullfölja studierna på jämlik fot med sina kamrater. Uppgiften var ingalunda lätt, men genom skickliga organisationsanlag och smidig anpassningsförmåga i kombination med psykologiskt säkert grepp om uppgiften bevisade dansk skaparkraft härvidlag ännu en gång sin höga standard.

Skolbarnen placerades huvudsakligen i svenska folkskolor landet runt, och åtskilliga ungdomar bereddes vistelse vid svenska folkhögskolor.

Betydligt mera komplicerat tedde sig problemet att ordna undervisningen för läroverksungdomarna. Eftersom det fanns så många ungdomar, som av olika skäl inte kunde tas in i de svenska statliga skolorna, beslöt man sig för att starta rent danska skolor på internatlinjen. Det var här visst inte tal om exklusiva inrättningar för rikemansbarn utan skolor, dit även föräldrar i blygsam ekonomisk ställning kunde sända sina telningar. Flera dylika danska skolor upprättades efter hand.

De båda internatskolorna förlades till Göteborg och Lund. Bägge hade s. k. underskola, mellanskola, s. k. realklass och gymnasium. När Göteborgsskolan upphörde, hade den 210 elever, Lundaskolan 273.

Studerande ungdomar, som före flykten gått i tekniska och andra yrkesbetonade fackskolor, förskaffades möjlighet bl. a. genom stipendier till fortsatta studier.

Genom ett generöst stipendiesystem, baserat på tillskott jämväl av betydande svenska gåvobelopp, sökte man underlätta de hit flyktade studenternas studier. 425 studerade här under flyktingstiden. Givetvis fick dock hänsynen till studierna vika för kravet på studenternas anslutning till den i Sverige bedrivna militärutbildningen, varuti 60—70 % av alla manliga danska studenter deltog vintern 1945. Kontrollen över studieverksamheten utövades genom ett särskilt universitetsråd. Flertalet studenter utgjordes av jurister, tätt följda av studerande inom den filosofiska fakulteten samt av medicinare. Även ingenjörskandidaterna voro många. På grund av flyktingtidens relativa korthet kom likväl blott en mindre del av de studerande att här avlägga några examina.

Det danska flyktingsklientelet hyste en osedvanligt stor grupp av intellektuellt utbildade personer med mer eller mindre bemärkta ställningar i samhället. Att skaffa dem lämplig sysselsättning var ett ganska intrikat spörsmål, som dock fick en någorlunda tillfredsställande lösning genom deras placering i de svenska s. k. arkivarbetena på samma villkor, som gällde för de svenska arkivarbetarna, d. v. s. huvudsakligen arbetslösa kontorister m. fl. Dessutom fick inemot ett halvt hundratal danska musiker sysselsättning i den statliga musikerhjälp.

För många såsom t. ex. författare, bildhuggare, kompositörer, sångare, skådespelare o. s. v. stodo några allmänna medel icke till förfogande. Hjälpverksamheten för denna intellektuella elit måste därför ekonomiskt fotas på insamlade bidrag, av vilka bildades en s. k. kulturfond. Denna kom att spela en betydande roll och utgjorde i själva verket grundvalen för många danska konstnärers och andra

intellektuella danskars existens i Sverige under krigsåren, trots att understödsbeloppen voro ganska anspråkslösa, max. 300:— kr. per månad under en begränsad del av året. Vid prövningen av framställningarna var vårt land företrätt genom representanter för nationalmuseum och konstakademien.

Även i åtskilliga andra former verkade krigsårens danska kulturpolitik i Sverige. Inte minst mångsidig och vittutgrenad var den kyrkliga verksamheten bland flyktingarna. Genom gudstjänster, föredrag och radiopredikningar nåddes kontakt med de över hela landet spridda landsmännen. De danska prästerna voro ivriga att söka, så långt deras krafter räckte, genom personlig »sjælesorg» tillfredsställa det nästan värkande behovet att få tala ut med en förstående medmänniska, som framträdde — och alltjämt framträder — med sådan styrka hos nästan alla flyktingar. Över huvud torde de olika åtgärderna ha bidragit till att göra tillvaron i vårt land dräglig för våra danska gäster och att hålla humöret uppe hos de stora grupper av intellektuella danskar, som under c:a ett och ett halvt år nödgades ta sin tillflykt till Sverige för att där invänta frihetens gryning.

G. Hilding Nordström.

Bakgrunden till det man- Sovjets nuvarande politik i Mandsjuriet, **dsjuriska problemet.** där USSR med hjälp av infiltration, anläggandet av militära stöddepoter, framförallt flygplatser och hamnbefästningar, inrättar sig för en permanent ockupation är en konsekvent upprepning av den tsaristiska Fjärran östern-expansionen. Den tsaristiske utrikesministern Witte berättar i sina »Minnen» hur byggandet av den s. k. östkinesiska järnvägen planerades och realiserades på tsarens eget initiativ »för att säkra Rysslands inflytande i Fjärran Östern».

De socialistiska rådsrepublikernas unga union övertog denna bana som en av de få aktiva posterna efter den ryska imperialismen. Lenin gjorde aldrig anspråk på detta arv emedan doktrinen om alla folks självbestämmanderätt även enligt hans uppfattning borde omfatta mongolerna. Därtill kom att den unga arbetar- och bondestaten inte erkände tsarrikets skulder och i konsekvens därmed inte heller gjorde några krav gällande beträffande dess tillgångar i utlandet. Men Stalins nya politik gjorde redan på 1920-talet gällande denna fordran med följande motivering: »USSR:s rätt som arvtagare till det gamla Ryssland beträffande denna järnväg vilar på det faktum att de femtio procent i statsbanken deponerade obligationerna representera det sovjetryska folkets arbete och kapital.»

Till en början var Stalin beredd att sälja obligationerna till den kinesiska regeringen och därmed alla anspråk på östkinesiska järnvägen och Mandsjuriet. Detta fastställdes också i fördraget mellan Sovjetunionen och Kina i Peking och Mukden 1924. Överlämnandet av obligationerna och därmed järnvägen till Kinas regering fördröjdes genom de inre striderna i Kina, i vilka Stalins emmissarier Karachan

och Borodin spelade en viktig roll. 1927 försökte kinesiska generaler framtvunga ett överlämnande av banan med våld. I stället för diplomater skickade Stalin general Medvedjev — på grund av sina snabba framgångar mot Pekings trupper kallades han snart »general Blücher» — till Mandsjuriet. Blüchers vapensegrar tycktes ha löst Mandsjuriets inklusive östkinesiska järnvägens problem.

Då som nu hade det amerikanska kapitalet och därmed USA:s regering viktiga intressen i Mandsjuriet, inte minst tack vare de redan då kända oljeförekomsterna. Därför erbjödo USA-bankirerna 1930 USSR 300 miljoner dollars kontant för avträdande av 50 procent av äganderätten till östkinesiska järnvägen. Ännu var en diplomat av den gamla skolan nominellt Sovjets utrikesminister, nämligen Georgi Vasiljevitj Tjitsjerin, en jurist som vid tjugufyra års ålder blivit attaché, vid 32 års ålder förtroendeman för den ryska arbetarrörelsen i kejserliga utrikesministeriet och vid 33 års ålder häktad. Efter en lyckad flykt arbetade han i det socialdemokratiska partiet i Frankrike, under första världskriget var han aktiv medarbetare i det engelska Labour party, efter februarirevolutionen 1917 häktades han av den engelska polisen och sedan han utlämnats till Kerenskiregeringen blev han sovjetrysk utrikesminister 1918. Tjitsjerin var genast för avslutandet av denna glänsande affär med Wall Street. Därigenom skulle USSR inte bara fått tillfälle att avsluta ett blodigt kapitel i den ryska Fjärran-östernpolitiken utan dessutom även genast fått 300 miljoner gulddollars — en under dessa hungerår dubbelt nödvändig valutatransfusion — och i stället för en ständigt hotande konflikt med Kina på detta sätt förvandla det mäktiga USA till en vän med USSR, som då under rekonstruktionsperioden kämpade med de svåraste ekonomiska problem. Avslutandet av den östkinesiska järnvägens försäljning till USA:s bankirer skulle ha kunnat hjälpa USSR över de värsta hungeråren. Och om Wall Street fått så stora intressen i östkinesiska järnvägen skulle USA i tid kunnat kväva den hotande japanska expansionen i sin linda genom importrestriktioner. Ett helt annat alternativ för USSR:s utrikespolitik under de år nazismen växte sig stark skulle då ha erbjudit sig!

Men Stalin och Litvinov avböjde Tjitsjerins långsiktiga politik, och dennes amerikavänliga taktik påskyndade endast hans fall. Stalin förklarade: »Vår rätt i den östkinesiska järnvägen är säkert värd många gånger den erbjudna summan, ty av kapitalister blir man alltid lurad!» Och för att ideologiskt legitimera detta tillbakavisande av Wall Streets och därmed Vita husets framsträckta hand förklarade han för politiska byrån i Moskva: »USA är sedan oktoberrevolutionen Sovjetmaktens huvudfiende!» Bevis härför: »Amerikanska trupper hade 1919 fallit de svaga bolsjevikerna i ryggen och ockuperat Vladivostock.»

När östkinesiska järnvägen blivit utan intresse för Wall Street och därmed för USA, efter det att Japan utan några inskridanden från NF hade ockuperat Mandsjuku, när Stalin var beredd att slumpa bort de ryska rättigheterna i järnvägen för en tiondel av det av Wall

Street erbjudna priset, först då måste Litvinov erkänna haltlösheten i motiveringen från 1930. Sommaren 1933 var Litvinov hos Roosevelt för att uppnå ett närmande mellan Sovjet och Amerika som motdrag mot Hitlers växande makt. Som moträkning för de amerikanska kraven på erkännande av de ryska statslånen i USA från tsartiden presenterade Litvinov en räkning på de skador som USSR påstods ha förorsakats genom de amerikanska truppernas ockupation av Vladivostok. Då hämtade Roosevelt ur sitt hemliga arkiv fram dossieren »Vladivostok». Här låg de ovederläggliga dokumentariska bevisen för att USA hade ockuperat den viktiga hamnstaden först sedan de svaga sovjetryska stridskrafterna hade varit tvungna att uppge Vladivostok och japanerna stodo i begrepp att besätta den ena stödjepunkten efter den andra. Japans talesman förklarade att de skulle för tid och evighet ta denna den viktigaste ryska utposten i Fjärran östern i besittning som dem tillhörande bastion. USA:s representant förklarade genast i sin regerings namn: De amerikanska trupperna skulle inte tillåta en japansk annektering av denna viktiga hamn. De skulle i stället bryta allt japanskt motstånd genom insättande av alla sina krafter och hålla Vladivostok besatt tills denna för Ryssland och USA så viktiga hamn åter kunde överlämnas i händerna på en stabil rysk regering. Det var endast genom hot att med insättande av hela den amerikanska flottan rensa hela östasiatiska fastlandet från japaner som amerikanerna lyckades köra ut japanerna från Vladivostok. »Alltså skulle det egentligen vara vi», sade Roosevelt leende till Litvinov, »som av Sovjet borde få ersättning för ockupationskostnaderna.»

Den 28 september 1931 avslutades Japans annektering av Mandshukuo. Sovjet var till följd av två års missväxt så försvagat att Stalin ville undvika varje konflikt i Fjärran östern och så fort som möjligt likvidera Sovjets andel i järnvägen. Därför lät han genom sitt dåvarande officiella utrikespolitiska språkrör Radek i Pravda förklara: »Östkinesiska järnvägen har för USSR inte skuggan av politiskt utan endast ekonomiskt intresse.»

Japanerna kände till Sovjets inre svaghet till följd av tvångskollektiviseringen med följande dåliga skörderesultat under åren 1930—31—32. Därför tackade de nej till Sovjets anbud att sälja järnvägen för 100 miljoner dollars — en tredjedel av den av Wall Street 1930 erbjudna köpeskillingen. De tillfångatog många ryska stationsföreståndare och torterade många järnvägstjänstemän. De ryska järnvägsarbetarna flydde i hundratal till Medvedjev-Blüchers ryska Fjärran-östernarmé. Men samtidigt gjorde sig en stigande oro märkbar bland Blüchers trupper. Denna var resultat av brev hemifrån till soldaterna, där dessa fingo veta att deras fäder som »kulaker» drivits bort från sina gårdar. Då flög Medvedjev — överbefälhavaren för Fjärran-östernarmén — till Moskva och ställde Stalin inför alternativen: antingen skulle man omedelbart upphöra med tvångskollektiviseringen i de områden som gränsade till Fjärran östern och återinsätta de bortdrivna bönderna i deras gamla rättigheter eller också måste man räkna med massdesertering av sönerna till dessa numera egendomslösa bönder och med en sådan försvagning av Fjärran-östernarmén

att följden skulle bli reträtt inför de allt fräckare japanerna, ja rent av förlust av Vladivostok!

Artikelförfattaren råkade vid denna tid just befinna sig i Moskva och hörde av olika sovjetdignitärer att även hans bästa kamrater efter denna förklaring skydde Medvedjev som pesten: alla trodde att han skulle få betala sin djärvhet med sitt eget huvud. Men Stalin gav efter inom fyrtioåtta timmar och utfärdade en ukas — till en början endast för Fjärran östern — genom vilken kollektiviserings-taktiken lades efter helt nya linjer och bönderna beviljades privat-egendom inom vissa gränser. När denna nya bondepolitik ledde till strålände såväl militära som ekonomiska resultat inom Blüchers rekryteringsområde utvidgade Stalin genom den s. k. bondestatuten den att gälla hela unionen. På det viset blev Blücher-Medvedjev initiativtagare till den nya devisen för bönderna »Jorden för evigt». Att Blücher några år senare i alla fall måste betala sin Moskvaresa med livet är en annan historia...

Som en följd av den antiryska japanska politiken i Mandsjukuo och Blüchers aktion nådde man redan 1932—33 rekordskördar i de ryska delarna av Fjärran östern. I och med disciplinens förstärkande försvann Moskvas intresse för en snabb försäljning av rättigheterna i den östkinesiska järnvägen. Först när det i väster i och med Hitlers Tredje rike uppstod en ny fara blev likviderandet av Mandsjukuo-frågan åter aktuellt för att förhindra ett tvåfrontshot. Därtill kom att London för att godkänna sin bundsförvant Frankrikes fördrag med Ryssland krävde en likvidering av den latenta Fjärran-östernkonflikten. För att få Londons godkännande av det fransk-ryska militärfördraget gingo Stalins diplomater successivt ner till 40 miljoner dollars för rättigheterna i östkinesiska järnvägen. Men militärklicken i Tokio ansågo USSR:s svårigheter under industrialiseringen så stora att de krävde en militär lösning av Mandsjukuo-konflikten eller åtminstone försökte väcka detta intryck. Men då blev Stalins anbud så lågt — Moskva erbjöd sig att avstå från rättigheterna i järnvägen för en femtondel av den summa som Wall Street hade erbjudit 1930, nämligen för 20 miljoner dollars — att det skulle ha varit galenskap att för en sådan summa binda tio japanska divisioner i Mandsjukuo. Den 23 mars 1935 fick USSR:s sändebud Jurenev motta en handpenning på köpesumman, men inte i dollars utan yenvaluta. Resten skulle Japan successivt betala med varor. Men Sovjet erhöll aldrig ens en trettiondel av de av Wall Street erbjudna 300 miljonerna av Japan. I stället fick Moskva själv betala pensioner till de av japanerna bortkörda järnvägstjänstemännen och flyttningkostnader för deras familjer till andra områden inom Sovjet-unionen.

Efter den av anglosachsarna framtvungade japanska kapitulationen sattes Moskvas Fjärran-östernpolitik åter in där den 1930 — genom inre ekonomiska och militära svårigheter — hade avbrutits. Nu ökade USSR i strid mot fördragen sina ockupationstrupper till det dubbla, befästade flygplatser och Port Arthur samt andra tidigare japanska hamnar och har under militärskydd börjat exploatera mandsjurisk olja.

Men här stöter Moskva inte på engelska utan amerikanska intres-

sen. Skall missförstånd i Fjärran östern åter som under perioden 1919 till 1930 föra USSR och USA i latent fiendskap? Skall dansen kring den östkinesiska järnvägen åter medföra att den sovjetryska industrin måste genomföra sin rekonstruktion utan hjälp av amerikansk teknik och amerikanskt kapital, varigenom sovjetmedborgarna tvingas att betala återuppbyggnaden med försakandet av en höjd levnadsstandard inom överskådlig framtid? Eller kommer Mandsjukuo att bli vändpunkten i Moskvas nya expansionsfas?

För det sistnämnda alternativet talar ett telegram av den 6 mars 1946, enligt vilket USA:s råd för utrikespolitik beviljat såväl USSR som Kina en miljardkredit, som samma råd i januari 1945 vägrade USSR. Ty Wall Street kommer endast att medverka vid finansierandet av det ryska återuppbyggandet när USA övertygats om att Stalins utrikespolitik åter antar Tjitsjerins linje, och då först och främst i Fjärran östern. Och Stalin är inte någon va-banquespelare: Om han ser att USSR genom att ge upp den imperialistiska gammalryska expansionspolitiken, där Sovjets intressen skära sig med USA:s, mår bättre än genom ständiga inblandningar överallt i världen ... ja, då kan Mandsjukuo ånyo bli en vändpunkt. Det skulle vara början till slutet på ett latent hot om en ny konflikt i världsförhållanden, det fruktade tredje världskriget.

Rudolph Philipp.

»**Polska sjösjukan.**» Europas karta är ännu mera än tre kvarts år efter kriget långt ifrån färdigritad. Nästan varje gräns är oviss, och man kan i dag inte förutse, när det skall bli annorlunda. I detta kaos är det emellertid en gräns, som synes ha blivit fastslagen redan före Europakrigets slut: Polens gräns i väster, som med det nya Polen inlemmar Ostpreussen (utom Königsberg och Memelland), Pommerellen samt resten av Västproussen och Pommern fram till Oder. Att denna gräns stabiliserats, medan t. ex. gränsen mellan Frankrike och Tyskland (eller Rhenrepubliken eller hur det nu skall bli) ännu är oviss, det beror på att Polen fått dessa områden sig tillerkända som ersättning för vad Ryssland efter överenskommelse med Hitlers Tyskland berövade Polen genom överfallet i september 1939.

När detta redan fullbordade sönderstyckande av det tyska riksrådet kommenteras i svensk press, framställs det ibland som en akt av ryskt godtycke. Ryssland skulle rent av ha nödgat polackerna att ta emot denna kompensation för att på det sättet trygga en politiskt förmånlig framtida rivalitet mellan Polen och ett återuppståndet Tyskland. Man glömmer då, att den polska nationalismen sedan årtionden öppet eftersträvat dessa territoriella utvidgningar på Tysklands bekostnad. Så sent som 1932, före Hitlers makttillträde, proklamerade sålunda den polske handelsministern Eugène Kwiatkowski på en stor folkfest i Gdynia högtidligen polska anspråk på Östersjökusten från Oder till Memel, den gamla bärnstenskusten.

Det andra världskriget, som flammade upp i ljus låga vid konflikten om Danzig och den polska korridoren (även om de stridsföremålen

ingalunda var den egentliga krigsorsaken), har således resulterat i att frågan om Polens tillträde till havet har lösts, som det vill synas slutgiltigt. I det sammanhanget kan det ha sitt intresse att erinra om den litterära fejd om Polens tillträde till havet, som under mellankrigstiden fördes mellan polska och tyska litteratörer och lärde.

Det efter första världskriget återuppståndna polska rikets gränser var till nästan alla delar föremål för meningsbrytningar men aldrig mera än då det gällde korridoren genom det forna tyska Västpreussen. Det var två grunder, som hade övertygat fredsstiftarna om att denna lösning av frågan om Polens tillträde till havet var den riktiga: större delen av detta område hade tidigare legat under Polens krona, och bosättningen där var till övervägande delen slavisk (kassubisk). Det första kunde man från tysk sida inte förneka, men det andra bestred man energiskt. Tyska forskare gjorde gällande, att gränsen inte bara hade dragits oförmånligt med tanke på de aktuella etnografiska och nationella förhållandena. Också en historisk orätt vore begången, ty den tyska bosättningen i dessa nejder skulle, påstod de, vara äldre än den polska och den nu polsktalande befolkningen till inte ringa del av tyskt blod, fastän denationaliserad under den forna polska republikens tid. Polackerna åter menade, att korridorens befolkning var av slavisk börd och hade bebott dessa områden alltsedan den slaviska invasionen under de stora folkvandringarnas slutskede, även om en del av den under vissa tider hade rönt inflytande av tyska odlingsformer och rent av antagit tyskt språk. Detsamma skulle f. ö. gälla befolkningen i stora delar av Ostpreussen och Pommern.

Detta odlingshistoriska spörsmål har långt mera än kuriositetsintresse, därför att det är ett gott exempel på hur man missbrukar historisk bevisning i den politiska maktkampen. Den aktuella politiska frågan om höghetsrätten över detta av slaviska och germanska folkelement i brokig blandning bebodda landområde kan ju aldrig avgöras genom någon än så övertygande vetenskaplig bevisning om vem som först odlat upp landremsan mellan träskan och havet långt borta i historiens själva gryningstid.

Men denna litterära fejd gick längre än så. Man satte från tysk sida rent av i fråga, om Polen överhuvud taget hade berättigade anspråk på tillgång till havet. Polen var, påstod man, och hade alltid varit en inlandsstat, som inte hade behov av en egen kust. Även då Polen lyckats sträcka ut sitt välde till själva havsstranden, hade polackerna aldrig kunnat hävda sig på själva havet, vare sig som fredliga sjöfarare eller som örlogsnation. Några fattiga kassubiska fiskare, det var enligt tysk mening Polens hela bidrag till sjöfarten på Östersjön. Och man citerade med välbehag den påvlige nuntien Malaspinas yttrande på 1590-talet, att Polens makt på sjön sträckte sig precis så långt som häst och ryttare kunde vada ut från stranden.

Polackerna blev inte svaret skyldiga. De skyndade sig att bevisa, att Polen under långa tider av sin historia hållit örlogsmän på Östersjön och rent av spelat en viktig politisk roll på detta hav. Detta gällde särskilt fyra tidsperioder, nämligen slutet av 1000-talet, början av 1200-

talet, tiden närmast efter 1466 samt den livländska perioden 1561—1629. Av naturliga skäl ägnades den sista perioden särskilt intresse. Det rörde de bägge konungarna Sigismund Augusts och Sigismund III:s flottor, som utrustats i den lilla staden Putzig nära Danzig. Dessa flottor hade fört polskt amiralstecken på Östersjön, menade man.

Det blev en hätsk, halvt politisk, halvt vetenskaplig debatt, förd huvudsakligen i två tidskrifter, den av polska baltiska institutet i Gdynia utgivna *J a n t a r* (som betyder Bärnsten!) och den i Berlin utgivna *J o m s b u r g* (också det en titel med politisk accent). Tyskarna gjorde gällande, att de små flottavdelningar, som under 1500-talet och 1600-talet fört polsk flagg i Östersjön, varit tyska, nederländska eller skotska kapare, som tillfälligt gått i polsk tjänst. Kommandospråk ombord hade varit lågtyska, som var den tidens sjömansspråk, och befälet hade förts av tyska, svenska, danska, skotska och holländska skeppare. Därför kunde man verkligen inte tala om någon polsk flottmakt i Östersjön. Allt tal om polska anspråk på tillträde till havet, förr eller nu, kallade man slutligen hånfullt för — polska sjösjukan.

Vem hade rätt? Ja, det måste onekligen slås fast, att tyskarna i allt väsentligt hade rätt i vad de bevisade om de polska kungarnas flottrustningar i Östersjön vid nya tidens början. På något enstaka undantag när var dessa kapare tyska i allt utom det att de tillfälligt tagit tjänst hos kungen av Polen. Men samtidigt måste det slås fast, att detta inget säger i frågan om de polska anspråken på strandrätt vid Östersjön. Också denna tvist är ett exempel på hur man missbrukar historiska utredningar i dagspolitikens tjänst.

Nej, bakgrunden till det polska intresset för Östersjökusten, manifesterat ända från nya tidens början, är en annan. Det sammanhänger med viktiga förändringar av världshandelns vägar från medeltidens slut. Samtidigt som de första europeiska fartygen sökte sig väg västerut till Indien, intensifierades handeln på Östersjön. Det rikt befolkade Västeuropa behövde tillskott av brödsäd och särskilt Nederländernas och Englands industriområden, där man lagt om jordbruksproduktionen till fåravel för spånadsindustriens skull. Denna brödsäd hämtades till stor del från det polska överskottsområdet. Det var lågtyska och framför allt holländska fartyg, som sörjde för den indräktiga trafiken. Danske kungen beskattade den i Öresund, tyskar och svenskar ville gärna beskatta den vid Weichselmynningen. Men denna export bar upp Polens välstånd, dess under renässansen rikt blomstrande kultur. Inte att undra på då att polackerna envist stred för fritt tillträde till havet! Därpå hängde hela deras materiella standard.

Detta är i själva verket bakgrunden till att de polska konungarna i sina valkapitulationer, kungaval efter kungaval, fick förplikta sig att arbeta för Polens rätt till tillträde till havet. Detta är också bakgrunden till en berömd ordväxling mellan den polske fredsdelegaten furst Albrekt Radziwill och den franske medlaren de Lumbres vid förhandlingarna före fördraget i Labiau, som avsåg att ge Karl X Gustavs Sverige herraväldet över den smala sträckan polskt land vid kusten. De Lumbres påpekade, att man ibland för att rädda hela

kroppen kunde vara tvungen att amputera en lem. »Det är sant», svarade Radziwill, »men ingen låter heller skära av sig halsen.» Man fick inte offra den polska korridoren till havet! »Detta är det enda, som alla polacker är eniga om!», rapporterade de Lumbres hem till sin uppdragsgivare i Paris.

Sådan är sanningen om den polska sjösjukan. Och nu sitter polackerna som herrar utmed hela bärnstenskusten.

Sven Ulric Palme.

Polsk folkomröstning ersätter val. När de tre stora allierade makterna enades om det folkrättsliga erkännandet av den nya polska staten, uppställdes från London och Washington två villkor, vilka även accepterades av Moskva och Warszawa. Flera representanter för de demokratiska partierna från emigrationen och hemlandet skulle bli upptagna i regeringen, och denna ålades att så snart som möjligt anordna *demokratiska val*. Det första villkoret uppfylldes omedelbart i och med att det moderata bondepartiets ledare, Mikolajczyk och Kiernik, samt flera kända socialister, däribland förre Londonministern Stanczyk, inträdde i regeringen. Det är detta interallierade avtal, som ännu kvarhåller Mikolajczyk och Kiernik på deras kabinetsposter, trots att deras inflytande på regeringens politik blivit minimalt, och Mikolajczyks faktiska roll snarare motsvarar en ledare av den legala oppositionen. Det senare villkoret uppfyllande skulle enligt en tidigare försäkran äga rum senast i juni 1946. Uppskovet intill denna tidpunkt motiverades med att repatrieringen av de över en stor del av östra halvklotet kringströdda polackerna först i huvudsak borde fullbordas. Under mars månad beslöt Warszawaregeringen emellertid ett nytt uppskov tills vidare till hösten. Samtidigt tillkännagavs, att i stället för de planerade valen i juni en folkomröstning skulle genomföras.

Anledningen till valens uppskjutande var, att vänsterpartiernas proposition om gemensamma kandidatlistor för alla tillåtna partier och om undvikande av egentlig valkonkurrens strandade. Som bekant finnes f. n. i Polen sex legala partier, bland vilka emellertid blott tre spela någon större roll. Det kommunistiska »arbetarpartiet» (PPR) utövar genom sina ledare ministrarna Gomulka och Mine samt statssekreterarna Berman och Modzelewski i regeringen det största inflytandet, medan dess anhängare inom befolkningen tydligen endast utgör några få procent. Det socialistiska partiet (PPS) har till följd av sina historiska traditioner och tack vare en åtminstone formellt ännu bestående försoning mellan den Moskva-vänliga vänsterflygeln och de moderata elementen kring den gamle fackföreningsledaren Zulawski en starkare ställning inom landet. Inom regeringen representeras socialisterna av en sådan förgrundsfigur som premierministern Osubka-Morawski men även av några genom administrativa och juridiska erfarenheter oumbärliga fackmän såsom ministrarna Szwalbe och Swiontkowski. Den ställning, som Mikolajczyks bondeparti (PSL) intar inom regeringen, har redan omnämnts. Att detta

parti i dag är Polens numerärt avgjort starkaste bestrides icke ens av dess motståndare. Partiet självt betraktade sin ställning inom väljarkretsar som så grundmurad, att det som villkor för gemensamma kandidatlistor uppställde kravet om överlåtande av det framtida parlamentets absoluta majoritet. Att sluta av vissa uttalanden av Mikolajczyk och hans Warszawa-tidning synes denne ha hoppats kunna samarbeta med Sovjetunionen lika bra som t. ex. Ungerns småbondeledare Tildy och Nagy. Men de polska kommunisterna och socialisterna ämna icke frivilligt avstå ifrån sin nuvarande maktställning. De låta därför Mikolajczyk framstå som västmakternas man, och de utnyttja den omständigheten, att han nu även lyckats förvärva många anhängare i städerna till att misstänkliggöra hans parti såsom samlingsplats för alla »reaktionära» element. Denna uppfattning har även vunnit bifall i Sovjetpressen. Genom Polen leda de stora vägarna från Moskva till Berlin och från Kiev till Dresden. Där tror man sig tydligen icke ha råd till experiment såsom i de vid sidan av huvudlinjerna belägna smärre länderna. Osubka-Morawski lovade i ett tal, att de män, som börjat återuppbygga det nya Polen, ej skulle vika för de nyomvända f. d. London-politikerna. I den polska vänsterpressen uppdyka antydningar, som rent av påminna om vissa tankegångar från Pilsudski-regimens dagar. Regeringen framstår där såsom den instans, vilken under alla förhållanden måste genomdriva de nödvändiga åtgärderna, hur den »ansvarslösa oppositionen» än agiterar. Den offentliga meningen bör »uppfostas». Ett av medlen härtill skall vara folkomröstningen, som inriktar uppmärksamheten på de väsentliga frågorna.

Vilka frågor komma nu att ställas till väljarna? Formuleringen har varit föremål för förhandlingar mellan partierna. De två första förslagen framlades av socialisterna och av det med Mikolajczyk konkurrerande vänsterbetonade mindre bondepartiet (ledare: den nuvarande postministern dr. Putek). Båda dessa förslag innehöllo vissa mera historiska frågeställningar ur de sista årens partipolemik. Mikolajczyk skulle då ha varit tvungen att åt väljarna rekommendera andra svar än vänsterpartierna skulle ha gjort. Huvudsyftet med folkomröstningen var emellertid just att undvika en sådan uppgörelse mellan partierna och att framhäva folkets gillande av vissa omtvistade huvuddrag i regeringens politik. Sålunda kom det till nya underhandlingar som enligt Warszawa-pressen i mitten av april slutade med en kompromiss mellan alla de sex legala partierna. Mikolajczyk och det utanför regeringen stående klerikala arbetspartiet (ledare: den gamle parlamentarikern Popiel och f. d. London-ministern prelaten Kaczynski) genomdrogo, att de historiskt polemiska frågorna borttogos, och man enades om följande tre frågor:

- 1) En- eller tvåkammarparlament.
  - 2) Bekräftandet av den genomförda agrarreformen och industrialiseringen som »den polska demokratiens grundvalar» i den nya författningen.
  - 3) Gillande av gränsdragningen längs Oder och Lausitzer Neisse.
- Den tredje frågan väntas allmänt få ett jakande svar, fastän de

känslor med vilka en stor del av den polska befolkningen mottagit den ryska gåvan på tyskarnas bekostnad ännu äro rätt delade. Detta framgår tydligast av den tvekan, med vilken uppmaningen att bosätta sig i de nya västra områdena hörsammas. Man tycks ännu ej lita på att besittningstagandet skall bli varaktigt. Men ingen kommer naturligtvis därför att rösta mot inkorporeringen. En del av befolkningen skulle säkert vilja ge ett nekande svar på den andra frågan, men småböndernas och arbetarnas stora massa torde lätt kunna vinnas för ett ja, och intet av de tillåtna partierna kan och vill riskera att motsätta sig fullbordade fakta av så grundläggande art. Genom den första frågan göres ett steg i riktning mot en ändring av den åter gällande demokratiska grundlagen av år 1921 även i statsrättsligt hänseende. Denna gamla regeringsform införde tvåkammerssystemet, medan det nuvarande provisoriska »nationalrådet» blott har en kammare och tydligen skall bevaras i liknande form. Efter denna första revision av 1921 års regeringsform kunna ytterligare sådana ej utebli. Dessa komma då blott att utgöra ett formellt bekräftande av den faktiskt redan skedda politiska förändringen.

Ett av regeringens organ, Warszawa-tidningen »Rzeczpospolita», jämförde det förestående plebiscitet med den folkomröstning, som nyligen ägde rum i Frankrike för att avgöra principiella konstitutionella frågor. I själva verket visar just denna jämförelse skillnaden mellan användningen av folkomröstningen till *komplettering* av den parlamentariska demokratien och dess utnyttjande för att åtminstone tidvis och gradvis *ersätta* den demokratisk-parlamentariska valrätten. Ty i Frankrike avgjordes valen till det nya parlamentet och folkomröstningen på samma dag. I Polen däremot skall plebiscitet tills vidare tjäna som förtroendevotum för den sittande regeringen och som en begränsning av ett senare vals möjliga inflytande på politiken. Förpliktelsen att genomföra demokratiska parlamentsval kvarstår dock. Nu har även västmakterna i sin egenskap av mottagare till Warszawa-regeringens tidigare löften tigande funnit sig i valens uppskov. Den socialistiska arbetsministern Stanczyk måste visserligen för uppnående av en sådan avvaktande hållning på en presskonferens i New York öppet förklara, att val i juni månad skulle betyda inbördes krig. Men så fick Polen också vid samma tidpunkt sitt hittills största utlandslån efter kriget, 50 milj. dollars från Import- och exportbanken i New York för inköp av transportmedel ur amerikanska arméns förråd i Västeuropa. Amerikanarna voro mycket intresserade i att så fort som möjligt sälja detta materiel, och efterfrågan från annat håll föreföll inte vara särskilt livlig.

Äro de polska vänsterpolitikernas chanser vid eventuella val i höst mycket bättre än vid ett röstsedelstag i juni? Några omständigheter tala härför. En sådan är hoppet om en förbättring av livsmedelssituationen efter skörden. Warszawa-regeringen har i sin ekonomiska inrikespolitik ansett den aktuella livsmedelsförsörjningen vara mindre betydelsefull än det snabba genomförandet av den agrara revolutionen. Men i sin utrikespolitik har den bemödat sig att icke gå miste om förbindelserna med de stora humanitära leverantörerna i väster, vilkas

UNRRA-paket under den sistlidna vintern varit outhärliga för den polska stadsbefolkningens försörjning. Polen deltog därför också i den internationella livsmedelskonferensen i London, där varken Sovjetunionen eller någon annan östeuropeisk stat var närvarande. Men vänsterpartierna räkna icke med att den ekonomiska förbättringen kan bli tillräckligt stor för att göra intryck på väljarna. De använda därför den nyvunna tiden även för att utnyttja makten på ett annat område. Mikolajczyks agitatoriska möjligheter beskäras t. ex. genom minskad papperstilldelning för hans Warszawa-tidning. Det är betecknande, att bondepartiet har sitt eget organ även utomlands i London ej blott för att inverka på emigranterna utan även för att publicera nyhetsmaterial från hemlandet, som ej kan tryckas i Warszawa. Polisapparaten och den av staten avlönade ordningsmilisen sättas in för att bekämpa »oppositionens» d. v. s. vice premierministerns partiorganisation. Man behöver härvid inte genast tänka på blodigt våld. Detta utövas ömsesidigt i kampen mellan de mycket radikalare illegala nationalisterna och regeringens anhängare. Mot Mikolajczyks förtroendemän nöjer man sig t. ex. med anhållanden om de resa till politiska möten eller kongresser. Post festum släppas de sedan lösa. Men frågan är, om sådana trakasserier i längden kan hejda en bred folkrörelse.

Såsom det bästa agitationsmomentet för vänsterpartierna kvarstår västrområdenas problem. Det är säkert ingen tillfällighet, att det kommunistiska arbetarpartiet i dessa provinser är jämförelsevis starkt. Regeringspartiernas agitation glömmes heller icke att understryka Sovjetunionens avgörande roll vid beviljandet av Oder-gränsen åt Polen. Ingen enstaka polack torde känna sig så beroende av Rysslands ynnest och hjälp som den västerut flyttade kolonisten. Det faktum, att Sovjetpolitiken även har sina gunstlingar i den tyska östzonen, vilkas intressen i denna fråga äro helt andra, har hittills icke framträtt i den polska pressen men kan ej vara alldeles okänt och kommer säkert att ytterligare öka behovet av rysk välvilja. Warszawa-radion och olika polska tidningar främja denna inställning genom påståendet att amerikanerna och engelsmännen tillåta en tysk agitation för en annan östgräns. Hela frågan torde med all sannolikhet träda mera i förgrunden, om den polska valkampen en gång börjar på allvar. Men det är icke säkert att valet överhuvud taget blir av inom överskådlig tid.

Till minnet av professor Rafael Erich. Den 19 februari dog i Helsingfors förre statsminister, juge à la Cour permanente de Justice Internationale (Haag), professor dr. jur. Rafael Erich. I honom förlorade Finland en man, som hittills varit och i detta nu framstår som landets representativaste namn å den internationella rättsvetenskapens område, även i internationellt hänseende en beryktad och högt erkänd rättslärare, en framstående universitetslärare och statsman.

Den finska släkten Erich, vars medlem Rafael Erich var, var ursprungligen nordtysk, härstammande från den gamla pommerska Hanse-staden Greifswald (medeltidens svenska Gripsvolde), som till-

hört Sverige-Finland ifrån 30-åriga krigets tider ända till år 1815. I släkten funnos redan i Greifswald (och i dess omnejd i Pommern) flere medlemmar — även till namn Rafael Erich hetande —, som voro jurister, borgmästare, till och med jurisdoktorer och som beklätt höga judiciella ämbeten. Därifrån anlände den finska grenen av släkten Erich över Reval till Finland och blev snart hemmastadd där.

Rafael Erich hade otvivelaktigt ärvt sitt rättsvetenskapliga, rättare sagt rättsfilosofiska tänkesätt och sin livsåskådning av släktens avlägsna föregångare. I honom nådde denna släktens väsentliga grundkaraktär sin högsta utveckling och höjdpunkt. Med en verklig rättslärd höga, om sitt ansvar medvetna och tillika harmoniska världsåskådning förenades en vidsträckt humanistisk bildning. Särdeles märkliga voro Erichs ofantliga kunskaper i den äldre och nyare tidens litteratur, i synnerhet i den klassiska, varifrån han med hjälp av sitt fenomenala minne med största lätthet och skicklighet kunde när som helst framföra för tillfället lämpliga citater. Lika djupt och grundligt kände han Kalevala och Bibeln.

Slutperioden av Erichs liv gestaltade sig för honom i ett hänseende uppskakande, då han fick se och erfara, hur stora etiska värden och höga rättsliga grundsatser helt och hållet underkänts och syntes glida mot fullständig katastrof, kanske dock endast för en tid, tänkte och trodde han. Inte var det därför något under, att hans fysiska kraftkällor då småningom sinade och hans livsandar gradvis började förslappas. »Bruten under tyngden av de olyckor, som drabbat fosterlandet» lydde de skakande orden i Rafael Erichs dödsannons skriven av honom själv omedelbart före hans bortgång. Men andligen hade han inte blivit bruten, inte till själen. Som ett bevis därpå kan nämnas hans sista artikel »Diktaturprinciper i demokratisk förklädning», som utkom i det nionde numret av Svensk Tidskrift, före julen senaste år, och vari han skarpt och oförbehållsamt kritiserar det allmänna internationella läget och de särskilda företeelser, som voro i samband därmed, en artikel, som inte kunde utgivas eller citeras i författarens eget hemland. Att fosterlandets framtid och öde hela tiden var i den bortgångnes tankar, var självklart, och som andligt testamente till fosterlandet försökte han själv ännu under de sista dagarna av sitt liv sätta upp på papperet dess tankar och grundsatser, om vilka han många gånger fått samtala med sina närmaste vänner, för att för sin del åter kunna hjälpa fäderneslandet i och ur dess nuvarande stora svårigheter till den självständiga frihet, som varit det enda och heliga målet för honom och hans generation.

Rafael Erichs livsgärning hör i sin helhet till de ädlaste bladen i finska fosterlandets historia, hans gestalt till en av dess största. Hans andliga testamente är och förblir förpliktande för våra efterkommande, som ha att förvalta det.

Fast de mäktige bortryckas,
dock förblir den makt, de lyckas
lämna, döden kan den inte ärva.

Toivo Kaukoranta (fil. mag., Seinäjoki).